

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

**Proměny vztahu křesťanství k judaismu v českých
zemích (10. – 15. století)**

Ivana Samková

Plzeň 2013

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Humanistika

Bakalářská práce

**Proměny vztahu křesťanství k judaismu v českých
zemích (10. – 15. století)**

Ivana Samková

Vedoucí práce:

Mgr. Dagmar Demjančuková, CSc.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2013

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2013

.....

Obsah:

1. Úvod.....	1
2. Judaismus.....	2
2.1 Příklad Židů do Čech.....	4
3. Křesťanství.....	5
3.1 Počátky křesťanství v českých zemích.....	6
3.2 Počátky českého státu.....	7
4. Právní postavení Židů v českých zemích.....	9
4.1 Protižidovská nařízení církevních koncílů – III. a IV. lateránský koncíl.....	10
4.2 Přemysl Otakar II. a jeho Statuta Judaeroum.....	11
5. Důsledky odlišného právního postavení Židů.....	13
5.2 Nástup Lucemburků – vláda Jana Lucemburského.....	13
6. Karel IV. a jeho vláda.....	16
6.1 Mor a pogrom.....	17
6.2 Majestas Carolina a Zlatá Bula.....	19
7. Václav IV. a pražský pogrom.....	21
7.1 Václav IV. a nařízení panské jednoty.....	22
8. Židé v době husitské.....	25
8.1 Zápas o vliv na židovský regál.....	25
9. Závěr.....	27
10. Literatura.....	30
11. Resumé.....	32

1. Úvod

Vztah křesťanství k judaismu, je stále aktuální problém světových dějin. Dějiny židovského národa jsou plné omezování, utlačování a pogromů, hlavně ze strany křesťanské církve. Tato práce je zaměřena na proměny vztahu křesťanství k Židům v českých zemích v 10. - 15. století. Jako zástupce křesťanské víry v naší historii vždy figuruje monarcha, král český. Jeho předpisy a privilegia přímo definují vztah měšťanstva k židovskému obyvatelstvu. Židé v českých zemích vždy byli v postavení cizinců přímo podřízených královské komoře.

Druhá kapitola nás nejprve seznamuje se základy židovské víry, vykládá písemné prameny a desatero božích přikázání, které dostal Mojžíš od Boha (Hospodina) na hoře Sinaj. Dále zachycuje první zmínky o přítomnosti Židů v českých zemích.

Třetí kapitola opět představuje základy křesťanské víry, představuje osobu Ježíše Krista a vykládá písemné prameny. Pojednává o počátcích křesťanství na území Čech a Moravy a počátku českého státu a jeho christianizaci.

Následující kapitoly obsahují výčet historických událostí, které formovaly právní postavení Židů v českých zemích. Práce ukazuje první snahy o omezení práv Židů ze strany katolické církve vydáním třetího a čtvrtého lateránského koncilu. Za základ židovského zákonodárství je považováno vydání privilegia *Statuta Judaeorum* Přemyslem Otakarem II., které Židům přisoudilo odlišné právní postavení. Následuje představení období vlády lucemburské dynastie – Jana Lucemburského, Karla IV. a Václava IV a doby husitské.

Cílem práce je analýza vývoje vztahů křesťanství k judaismu v českých zemích ve středověku. Určit momenty v historii naší země, které definovaly postoj panovníka, šlechty a měšťanů k židovskému obyvatelstvu. Ukázat zda právě náboženské rozdíly stojí za negativním postojem katolické církve k Židům nebo zda můžeme nalézt i jiné příčiny, které utvářely dějiny židovského národa v českých zemích.

2. Judaismus

Judaismus vznikl ve třetím tisíciletí před naším letopočtem na území dnešní Palestiny. Judaismus označuje nejen náboženství, ale i celkové kulturní, politické a filosofické prostředí. Židovské náboženství patří spolu s křesťanstvím a islámem k světově nejrozšířenějším náboženským systémům. Toto nejstarší monoteistické náboženství, je založeno na víře v jednoho Boha.¹ „Hlavním mezníkem ve vývoji judaismu se staly události prvních dvou staletí našeho letopočtu, které v souvislosti se zničením Chrámu v Jeruzalémě (70) a masovým vysídlením Židů z Palestiny (135) znamenaly zánik chrámového kultu (přinášení obětí), a tudíž podstatné oslabení kněžské vrstvy jako prostředníka mezi člověkem a Bohem. Centrum náboženského života se tak definitivně přesunulo do synagog a soustředilo se na posvátné texty. V čele židovských obcí stanuli vzdělání laikové – rabíni.“²

Základem židovské víry je *Tóra*, která zahrnuje soubor etických, rituálních pravidel a zásad, jež vychází ze zjevení Boha na hoře Sinaj. Tóra je souhrnem vzájemně propojených částí, a to Tóry psané a ústní. Židé psanou Tóru chápou jako hebrejskou bibli (v křesťanské tradici je známá jako Starý zákon). Nejčastěji se hebrejská bible označuje pojmem Tanach.³ Slovo Tanach vychází jako zkratka prvních písmen tří hebrejských slov – **T**ora (Pět knih Mojžíšových), **N**eviim (Proroci) a **C**htuvim (Spisy). Tóru tvoří pět knih Mojžíšových, jejichž názvy jsou Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri a Deuteronomium, které se také tradičně označují jako „*Pentateuch neboli první část hebrejské Bible*“.⁴

Dalším pramenem Judaismu je Talmud, který je též nazýván jako ústní Tóra. Ústní Tóra vykládá a rozvíjí Tóru psanou. Funkce Talmudu navazuje na pět knih Mojžíšových a vysvětluje dané předpisy. Jsou zde ustanoveny hlavní svátky židovského náboženství. Talmud se skládá ze dvou oddílů - Mišny a Gemary. Mišna představuje pojednání o zemědělských a svátečních předpisech, etické zásady, otázky židovského kalendáře,

¹ PUTÍK, A., KOSÁKOVÁ, E., CABANOVÁ, D. *Židovské tradice a zvyky. Svátky, synagoga a běh života*, s. 6.

² PAVLINCOVÁ, H., HORYNA, B. *Judaismus, křesťanství, islám*, s. 2.

³ PUTÍK, A., KOSÁKOVÁ, E., CABANOVÁ, D. *Židovské tradice a zvyky. Svátky, synagoga a běh života*, s. 6-7.

⁴ NEWMAN, J., SIVAN, G. *Judaismus od A do Z*, s. 232.

předpisy o svatbě a rozvodu, zákony rituální čistoty a další. Gemara je doplněním Mišny, obsahující například příběhy ze života a rady.⁵

Při zjevení na hoře Sinaj obdržel Mojžíš od Boha (Hospodina) desatero, které se stalo zákonem i mravním příkazem pro Židy i křesťany.

„Bůh vyhlásil všechna tato přikázání: „Já jsem Hospodin, tvůj Bůh; já jsem tě vyvedl z egyptské země, z domu otroctví.

- 1. Nebudeš mít jiného boha mimo mne.*
- 2. Nezobrazíš si Boha zpodoběním ničeho, co je nahoře na nebi, dole na zemi nebo ve vodách pod zemí. Nebudeš se ničemu takovému klanět ani tomu sloužit. Já jsem Hospodin, tvůj Bůh, Bůh žárlivě milující. Stíhám vinu otců na synech do třetího i čtvrtého pokolení těch, kteří mě nenávidí, ale prokazují milosrdenství tisícům pokolení těch, kteří mě milují a má přikázání zachovávají.*
- 3. Nezneužiješ jména Hospodina, svého Boha. Hospodin nenechá bez trestu toho, kdo by jeho jména zneužíval.*
- 4. Pamatuji na den odpočinku, že ti má být svatý. Šest dní budeš pracovat a dělat všechnu svou práci. Ale sedmý den je den odpočínutí Hospodina, tvého Boha. Nebudeš dělat žádnou práci ani ty ani tvůj syn a tvá dcera ani tvůj otrok a tvá otrokyně ani tvé dobytče ani tvůj host, který žije v tvých branách. V šesti dnech učinil Hospodin nebe i zemi, moře a všechno, co je v nich, a sedmého dne odpočinul. Proto požehnal Hospodin den odpočinku a oddělil jej jako svatý.*
- 5. Cti svého otce a matku, abys byl dlouho živ na zemi, kterou ti dává Hospodin, tvůj Bůh.*
- 6. Nezabiješ.*
- 7. Nesesmilníš.*
- 8. Nepokradeš.*
- 9. Nevydáš proti svému bližnímu křivé svědectví.*
- 10. Nebudeš dychtit po domě svého bližního. Nebudeš dychtit po ženě svého bližního ani po jeho otroku ani po jeho otrokyni ani po jeho býku ani po jeho oslu, vůbec po ničem, co patří tvému bližnímu.”(Ex 20)*

⁵ PUTÍK, A., KOSÁKOVÁ, E., CABANOVÁ, D. Židovské tradice a zvyky. Svátky, synagoga a běh života, s. 7.

2.1 Příchod Židů do Čech

Písemné doklady o přítomnosti Židů v českých zemích pocházejí z 10. století našeho letopočtu. Obchodní kontakty židovských kupců na Moravě dokládá tzv. Raffelstättenský celní řád z roku 906, o Praze pojednává zpráva cestovatele a židovského kupce Ibrahima Ibn Jakuba z roku 965. Tyto literární prameny se zmiňují o osídlení v podobě kupeckých osad, na území Prahy, Brna, Litoměřic, Jihlavy, Olomouce. K nejstarším dochovaným památkám patří náhrobní kameny ze zaniklých židovských hřbitovů v Chebu, Znojmě, v Brně a gotická Staronová synagoga v Praze.⁶

V 10. století se proměnilo postavení českých zemí v mezinárodním obchodě, dosud ležely stranou od hlavních evropských obchodních cest, nyní se na naše území odklonila nejdůležitější obchodní stezka, která vedla „(...) z kordóbského kalifátu a jihofrancouzských přístavů přes Lyon, Mohuč, Řezno (původně) Podunajím k chazarským tržištím při dolní Volze a na arabský východ; spojení vedlo ještě dále do Indie, Číny a snad i do Japonska.“⁷ Obchodníci se podél cesty dočasně nebo trvale usazovali a ve městech tvořili sklady pro své zboží. Například v Praze tak vzniklo jedno z důležitých tržišť východní Evropy a kupci se zde pravidelně scházeli. Bylo tedy pravidlem, že zahraniční obchod byl výhradně v rukou cizinců, především Židů. Židé se zasloužili o rozvoj domácího obchodu a řemeslného podnikání. „(...) pro hospodářský život země byla nepostradatelná jejich, v mnohém ovšem kontroverzní, činnost v oblasti peněžních vztahů; podíleli se pravděpodobně významně i na vzniku a rozvoji českého mincovnictví.“⁸

⁶ PAVLÁT, Leo. *Židé – dějiny a kultura*, s. 36.

⁷ PĚKNÝ, T. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, s. 12.

⁸ Tamtéž, s. 13 – 14.

3. Křesťanství

Křesťanství je jedno z nejrozšířenějších světových náboženství. Své učení rozvíjí na základech Judaismu. Bůh je chápán jako trojjediná osoba – svatá Trojice – Otec, Syn a Duch svatý. Soustředí se kolem života a učení Ježíše z Nazaretu. Jeho život, myšlenky, mučednická smrt na kříži a hlavně jeho vzkříšení a nanebevzetí dalo základ celému náboženství. Jméno Kristus je odvozeno z řeckého slova *Christos*, což je překlad hebrejského slova *mašiah* (tj. mesiáš) neboli pomazaný. Postava Ježíše Krista je opředena mnoha legendami. Byl žákem Jana Křtitele a od svého učitele odešel, protože se v některých myšlenkách se svým mistrem neshodoval. Například pro Jana Křtitele byl křest varováním před hříchem, připomínka potopy, zatímco Ježíš chápal křest kladně. Ježíš se nestránil hříšníkům, nemocným, odpouštěl hříchy, své působení bral jako radostnou zvěst. Jeho zázraky, uzdravování či exorcismus nemůžeme přirovnat ničemu z naší doby, z religionistického pohledu je můžeme přirovnat k šamanismu. Celkově chápeme Ježíšovy činy jako skutky milosrdenství. Ježíš byl mnohými považován za politického reformátora, sám však tuto pozici odmítal. Asi v roce 30 odešel slavit do Jeruzaléma svátek Pesach. Zde byl zatčen - důvodem k jeho zatčení byla akce v chrámu a popraven.⁹

Nejprve se tedy křesťanství vyvíjelo v rámci judaismu. První křesťané zachovávali některé předpisy judaismu, jako předpisy jídelní, šabat nebo svátky. Začali se však scházet první den v týdnu, v neděli, ke společnému jídlu, které vyvrcholilo slavností chleba a vína. Před tímto obřadem se však musel nechat každý pokřtít, křest byl očištěním od hříchů a prováděl se ponořením do vody řeky či jezera. Podobné rituální očištění od hříchů praktikovali i židé před svátkem Jom kipur. Základní myšlenkou křesťanství se stala otázka spásy, konečné vítězství nad hříchem a vzkříšení těla. Jako důkaz vzkříšení viděli zmrtvýchvstání Ježíše a na připomínku jeho vzkříšení slavili právě nedělní slavnost chleba a vína.¹⁰

Na rozdíl od židovského náboženství, se tedy Křesťanem člověk nerodí. Stává se jím až přijetím víry v Boha, tj. křestem. Pramenem křesťanské víry je Bible (svatá kniha, Písmo), kniha je uspořádána do dvou celků – Starého a Nového zákona. Starý zákon je

⁹ POKORNÝ, P. *Ježíš Nazaretský*, s. 23 – 25.

¹⁰ FRANKIEL, T., WOLF, J. *Křesťanství: cesta spásy*, s. 25 – 27.

přejat z Judaismu, Nový zákon se skládá ze čtyř evangelií (podle Matouše, Marka, Lukáše a Jana), Skutků apoštolů, Epištol a knihy zjevení.

3.1 Počátky křesťanství v českých zemích

Území českého státu bylo obýváno kmeny západních Slovanů. Až do 8. století převažovaly náboženské představy na úrovni animismu. „*Animistický názor se vyznačuje vědomím o duchovní podstatě lidského života – je tu i nejasná víra v život posmrtný – ale též přesvědčení, že celá příroda jest oživena nadpřirozenými bytostmi, jejichž přízeň je třeba si získat nebo před nimiž je třeba se chránit.*“¹¹

Prvními misionáři křesťanství byli kněží z Bavor. Roku 845 přijal Ludvík Němec 14 českých a moravských vévodů a nechal je pokřtít. Čechy i nadále zůstávaly převážně pohanské „*(...) stejně jako pohanskými zůstal přední rod knížat českých, Přemyslovci.*“¹² O christianizaci českých zemí se zasloužil až kníže Rastislav. Na základě jeho žádosti u císaře Michala III., přišli roku 863 na Velkou Moravu byzantští učenci, bratři Konstantin a Metoděj. Než se Konstantin a Metoděj mohli vypravit na cestu na Moravu, museli se na misií důkladně připravit. Připravili si tedy konkrétní plán, jak mezi Slovy rozšířit a upevnit křesťanskou víru. Aby mohli úspěšně působit mezi Slovy, museli se nejdříve naučit slovanský jazyk – staroslověnštinu a vytvořit slovanské písmo. Konstantin tak pro staroslověnštinu vytvořil speciální písmo, tzv. hlaholici.

Kadlec uvádí, že Konstantin s Metodějem byli při příchodu na Velkou Moravu překvapeni jejich poměry. Neočekávali, že na našem území naleznou poměrně velký počet kostelů a duchovenstva. Ale protože na Moravě v předchozích letech působili misionáři z různých církevních oblastí, panoval zde nesoulad v otázkách disciplinárních i v otázkách víry. Konstantin odstranil nedostatky v právním řádu, sepsal civilní zákoník *Zákon sudnyj ljudem*. Zákoník obsahoval normy o trestech za těžké zločiny, o rozdělování válečné kořisti a podobně. Tento civilní zákoník prakticky ovlivnil život všech obyvatel Velké Moravy.¹³

¹¹ KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin*, s. 9.

¹² Tamtéž, s. 11.

¹³ KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin*, s. 19 – 20.

Konstantin s Metodějem do jazyka slovanského přeložili Písmo Svaté, tento čin měl větší význam než vydání civilního zákoníku. Na překladu se bratři podíleli společně, poté na ně navázali jejich žáci. Dílo je dodnes vyzdvihováno jak po stránce teologické, tak po stránce jazykové a stylistické. *„Byla to jistě odvaha použít dialektu makedonského selského a obchodního lidu bez vyšší kultury a zformovat jej tak, aby obstál v úkolu nejodpovědnějším tehdejšího křesťana a v soutěži s jazykem řeckým, vybroušeným literární tradicí půldruhého tisíciletí. (...) Nenajdeme tu nejasností v stavbě věty, ani anakolutů, které by prozrazovaly neobratný zápas o slovo, ani otrockého slovosledu, ani mnoho grecismů. Tím více budí obdiv snaha odlišit synonyma, která vytvořila již pro čtveroevangelium slovník značné bohatosti a úctyhodné přesnosti.“*¹⁴ Konstantin s Metodějem staroslověnštinu zavedli i do bohoslužby. To pro ně bylo přirozené, na východě byla bohoslužba vedena v tom jazyce, kterým mluvila ona křesťanská obec. Naopak na západě se byly bohoslužby vedeny v latině.¹⁵

3.2 Počátky českého státu

Český stát se skládal z mnoha menších slovanských knížectví, kde vládla dynastie Přemyslovců. Přemyslovci i nadále rozšiřovali svou moc na území českých zemí. Na Moravě v té době vládl kníže Svatopluk a přemyslovský český kníže Bořivoj se jako první na Svatoplukově dvoře nechal pokřtít. Bořivoj do Čech z Moravy přivedl i slovanské misionáře, v čele s knězem Kaichem a nechal pokřtít i svou ženu kněžnu Ludmilu. Sídlem Kaichovy misie se stal Levý Hradec, kde byl zbudován kostel sv. Klimenta, první křesťanský chrám na české půdě. Zavedení křesťanství do Čech se ve svých počátcích neseťkalo s příliš příznivou reakcí a bylo provázáno pohanskou vzpourou. Bořivoj se svojí manželkou Ludmilou byli při těchto nepokojích vypuzeni a museli se i se svojí družinou uchýlit na Moravu ke králi Svatoplukovi. Zde získali utvrzení v křesťanské víře a po návratu do svého vévodství v Čechách o to více usilovali o pokřesťanštění země. Bořivoj nechal proto v Praze zbudovat i nový kostel zasvěcený Panně Marii.¹⁶

¹⁴ Tamtéž, s. 20.

¹⁵ Tamtéž, s. 21.

¹⁶ KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin*, s. 35 - 36.

Komplikace však přinesla smrt knížete Bořivoje, nezanechal po sobě žádné dospělé potomky a vláda nad českým územím spadla do rukou knížeti Svatoplukovi. Asi rok po Bořivojově smrti přijíždí do Čech franský král Arnulf a potvrzuje držení Čech Sptyhněvovi, již dospělému synovi knížete Bořivoje. A tak kníže Sptyhněv stojí na počátku českého christianizovaného státu.¹⁷

¹⁷ Tamtéž, s. 37.

4. Právní postavení Židů v českých zemích

Hlavním zaměstnáním Židů byl dálkový obchod, do země dováželi orientální látky, koření, víno, drahé kovy i zbraně. Jejich obchodní kontakty významně přispívaly k rozvoji místního obchodu, obchodně – řemeslného podnikání a k rozvoji měst. „*Až do počátku 13. století byli považováni téměř za cizince, obchodovali volně s naturálními produkty i hotovými výrobky, mohli si zřejmě svobodně zvolit, kde budou bydlet, mohli provozovat řemesla, získávat půdu, domy apod. Někteří působili u dvora jako finanční poradci, lékaři a někdy dokonce i jako vysocí dvorští úředníci. Jejich obce měly zřejmě plnou vnitřní autonomii.*“¹⁹

Právní postavení Židů bylo až do první křížové výpravy příznivé. V první fázi soužití židovských poddaných s křesťanskou většinou se zřejmě příliš neprojevovala křesťanská protizidovská nálada, hlavním motivem pro občasný útisk Židů, nebo pro jejich přímé pronásledování a vraždění byly nejspíš ekonomické zájmy, závist a snaha loupit. Ochrana panovníků pak byla spíše monopolem na olupování židovského obyvatelstva než cílenou ochranou. Za nejranější právní výsady pro cizince považujeme nařízení knížete Vratislava II. Jejich přesné znění není dochováno, odvolává se na ně kníže Soběslav II., který Vratislavovy výsady potvrdil a rozšířil. Soběslavova privilegia zaručovala cizincům autonomii v osobních, správních i podnikatelských záležitostech. Panovníka i domácí obyvatele lákal a znepokojoval majetek cizích židovských kupců. Pěkný to dokládá citací z kosmovy kroniky, kdy Vratislava I. navštíví kněžna (manželka Konráda I.) a ve snaze zabránit krveprolití obrací panovníkovu pozornost k Židům: „*Na Boha vpadá kdo své napadá... Nikde se lépe neobohatíš, ani se více nezvelebiš než v podhradí pražském a v ulici vyšehradské. Tam jsou Židé, mající plno zlata a stříbra, tam jsou ze všech národů nejbohatší kupci, tam jsou nejzámožnější peněžníci, tam je tržiště na němž se bohaté kořisti přebohatě dostane tvým vojákům.*“ Další zprávy o konfiskaci židovského majetku, o vyhánění a zabíjení židovského obyvatelstva dokládá Václav Hájek z Libočan ve své *Kronice české* z 16. století.²⁰

Historicky první vlnou antisemitismu byla první křížová výprava (1096 – 1099) jejímž cílem bylo vysvobození Božího hrobu ve Svaté zemi z rukou muslimů a Židů. Křížácké

¹⁹ PĚKNÝ, T. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, s. 14.

²⁰ Tamtéž, s. 14 – 15.

tažení drancovalo židovské obce, křížáci povraždili ženy i děti.²¹ I v průběhu dalších křížových výprav byli Židé znovu vražděni a nuceni ke křtu. Byli obviněni z Ježíšovy smrti; nařčeni z toho, že jsou původci moru a otravují křesťanům studny a tráví lidi, že znesvěcují křesťanské náboženství a rituálně vraždí křesťanské dívky a děti. Křížové výpravy měly celosvětový dopad, ale katastrofální následky měly i pro Židy v Čechách a na Moravě.²²

4.1 Protižidovská nařízení církevních koncilů – III. a IV. Lateránský koncil

V českých zemích se začaly objevovat protižidovské argumenty nesené náboženskou ideologií. Od 12. století se objevuje nařčení ze šíření moru, z bohovraždy, z trávení studní, hanobení křesťanské víry, rituálních vražd dětí a znesvěcování hostií. Proti těmto pověrám vystupovali mnozí křesťanští učenci i někteří panovníci, ale po IV. lateránském koncilu v roce 1215 se perzekuce Židů stala oficiální součástí církevní i státní ideologie. Z podnětu papeže Inocence III. došlo roku 1215 k zasedání IV. lateránského církevního koncilu, kde byla potvrzena úplná segregace židovských obyvatel. Inocenc III. souhlasil se založením dvou kazatelských řádů, dominikánů a františkánů, kteří měli za úkol posílit ortodoxní víru ve městech a zlikvidovat sektářství.²³ Přikázal Židům nosit zvláštní označení: „*Označení mívalo v různých dobách krajích různou, často dosti bizarní podobu. Židé museli povinně nosit buď zvláštní oděv (pláště, velké krejzlíky, šlojiře, kukly, čepice, špičaté klobouky s rolničkou či bambulí (...)), nebo barevná znamení na oděvu (stuhy, žlutá kolečka, nárameníky, výložky aj.)*“²⁴

Následovala nařízení, která omezovala styk Židů s křesťany. Křesťané měli zakázáno se s Židy přátelsky stýkat, nesměli u nich bydlet, účastnit se židovských bohoslužeb. Intimní styk křesťana s Židem se v té době rovnal hrdelnímu zločinu. Židé směli žít jen v uzavřených uličkách, později nazvaných ghetta. („*Ghetto: z italštiny podle benátské čtvrti Ghetto Vecchio. Označení čtvrtí nebo separovaných částí měst určených židovských*

²¹ JOHNSON, P. *Dějiny židovského národa*, s. 202 – 203.

²² PĚKNÝ, T. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, s. 14 - 16.

²³ JOHNSON, P. *Dějiny židovského národa*, s. 205.

²⁴ PĚKNÝ, T. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, s. 19.

*komunitám k obývání*²⁵) Podle kanonického práva byli Židé považováni za „*otroky a vězně římské říše*“, nesměli zaměstnávat křesťany, vlastnit půdu nebo se zabývat zemědělstvím, byla jim zakázána i většina řemesel. Jako hlavní zdroj obživy jim byl určen obchod s penězi, jehož podstatou byl obchod s úroky, což byla činnost křesťanům zakázaná. Židé se tudíž stali zcela zvláštní skupinou obyvatel postavenou za okraj společnosti, stali se přímo podřízenými panovníkovi. Jen na základě panovníkova povolení se Židé směli stěhovat, usazovat se nebo pracovat, za všechno museli panovníkovi platit vysoké poplatky a daně. Vedle platů z měst, pokut, celních mýtních důchodů, byli židovské poplatky jedním z hlavních zdrojů panovníkových příjmů. Židé byli zbaveni práva na sebeobranu, nesměli nosit zbraně, a proto byli často vystavováni přepadením, loupežím a útokům ze strany křesťanů.

Židé proto přešli pod přímou ochranu panovníka. To zapříčinilo vznik řady dekretů, které ustanovili práva a privilegia panovníků a židovskému obyvatelstvu měly zajistit právní jistotu. Nejdůležitějšími nařízeními byly dvě buly vydané papežem Inocencem IV. v letech 1247 a 1253. „*Papežova vyhlášení odmítala jakékoli akty zvůle vůči obyvatelům ghett, zakazovala nutit je ke křtu, připravovat o jmění, fyzicky je napadat, vyrušovat při bohoslužbách a ze sobotního klidu, zneuctívat jejich pohřebiště (...). Bula z roku 1247, údajně první oficiální církevní dokument, který Židy bránil před obviněním z rituální manipulace s lidskou krví a z krádeží dětí, zakazuje je také pro jakákoliv obvinění bez soudů a doznání trýznit, mrzačit a upalovat.*“²⁶

4.2 Přemysl Otakar II. a jeho Statuta Judaeroum

Na základě již předchozích panovníckých privilegií vydal český král Přemysl Otakar II. roku 1254 soubor zákonů upravujících vztah k židovským poddaným, *Statuta Judaeroum*. Král Přemysl Otakar II., je historiky označován za ochránce židovských obyvatel. Dokument *Statuta Judaeroum* bývá označován za základ židovského zákonodárství a ve 32 krátkých paragrafech stanovuje poměr Židů k panovníkovi, omezuje styk s křesťanským obyvatelstvem a definuje právní postavení židovských obyvatel.

²⁵ JOHNSON, P. *Dějiny židovského národa*, s. 566.

²⁶ PĚKNÝ, T. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, s. 19 – 22.

Zaručuje jim ochranu, přislubuje svobodu náboženského života a povoluje obchod s penězi a za slíbenou ochranu je židovská obec povinna platit králi daně a poskytovat půjčky. Pěkný uvádí konkrétní příklady privilegií: člověk, který zabije Žida, bude potrestán ztrátou majetku; ten kdo Žida zraní nebo zabije, musí zaplatit vysokou pokutu do královské pokladny a odškodnit postiženého; ten kdo odvede židovské dítě, bude potrestán jako zloděj; hanobení židovského hřbitova je trestáno smrtí; poškození synagogy je trestáno pokutou. Přemysl Otakar II. dále zakazuje nutit Židy ke křtu a odmítá paušální obviňování z rituální manipulace s lidskou krví a z rituálních vražd.²⁷

Jak již bylo řečeno, historici označují vztah Přemysla Otakara II. k Židům za vlídný. *„Přemysl Otakar II. byl skutečným ochráncem Židů, třebaže tak nečinil z lásky k nim, nýbrž z touhy, aby v jeho říši panovalo právo a spravedlnost a aby nebylo nikomu ukřivděno. Nesporné jest, že nikdo z jeho předchůdců a nikdo z jeho nástupců nevykonal pro Židy tolik jako on.“*²⁸ Židé tudíž byli v českých zemích velmi dobře právně zabezpečeni. Panovníkovi za svá práva byli vděční a platili mu vysoké daně, podporovali ho v bojích, působili i ve státních finančních úřadech. Privilegium Statuta Judaeroum se stalo základní normou pro postavení Židů v Čechách a na Moravě. Židé jako *„servi camerae“* neboli *„služebníci královské komory“* jsou podřízeni finančnímu úřadu královské komory a tudíž za pravidelné odvádění obnosů do královské pokladny, mají zaručenou panovníkovu ochranu nejen ve věcech náboženské svobody, ale i bezpečnosti osob. Poškození židovského majetku se rovnalo poškození majetku panovníka.²⁹

²⁷ Tamtéž, s. 23 – 24.

²⁸ Tamtéž, s. 24.

²⁹ PAVLÁT, Leo. *Židé – dějiny a kultura*, s. 37.

5. Důsledky odlišného právního postavení Židů

Na základě nově vydobytého sociálního a právního postavení židovského obyvatelstva, se posilovala nábožensky i hospodářsky motivovaná nespokojenost mas a rostla protižidovská nálada. Protižidovské tendence se projevovaly hlavně v královských městech, kde se Židé jako „*služebníci královské komory*“ usazovali. Jelikož Židé získali právo věnovat se řemeslu a prodávat své výrobky i mimo ghetto, představovali konkurenci řemeslnickým cechům a křesťanským obchodníkům. Ona hospodářská konkurence mnohdy vyústila v násilné činy a vyhánění Židů z měst.³⁰

5.1 Pogromy v západní a střední Evropě

V Anglii a Francii začaly být koncem 13. a počátkem 14. století přísně uplatňovány nařízení lateránských koncilů. Panovníci začali na Židech vymáhat poplatky větší, než byli schopni odevzdat, časem židovské obyvatelstvo zchudlo a jejich příspěvky do královské pokladny byly takřka nulové. Protižidovské nálady ještě vzrostly po vypuknutí občanské války (r. 1290) a Židé byli vypovězeni ze země. Kupříkladu Francouzský král Filip Sličný nechal roku 1306 Židy zatknout a za bližší neuvedený zločin je odsoudil k vyhnanství, všechn židovský majetek byl samozřejmě zkonfiskován. Opakovaně v průběhu 14. století byli Židé do Francie znovu zváni a opětovně vyháněni, zažívali zde další a další pogromy. Až panovník Karel VI. nechal roku 1394 Židy z Francie vyhnat definitivně. Vyhnaní z Anglie a Francie odcházeli do Španělska, Itálie a do Německa. Němečtí panovníci měli zájem získat alespoň část židovského majetku, a proto vyhnančům za určitý poplatek umožnili najít nové místo k životu. Koncem 13. století docházelo k vlnám násilností, pogromy byly motivovány nejen finanční stránkou, ale i nábožensky.³¹

5.2 Nástup Lucemburků – vláda Jana Lucemburského

Vyhlášená privilegia platila jen za vlády panovníka, který je vyhlásil. Jan Lucemburský potvrdil Statuta Judaeroum a pokračoval tím v přemyslovské židovské

³⁰ PAVLÁT, Leo. *Židé – dějiny a kultura*, s. 37.

³¹ PĚKNÝ, T. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, s. 28 – 30.

tradici. Po nástupu na trůn roku 1310 potvrdil práva šlechtě a městským stavům tzv. Inauguračními diplomy, ve kterých se zavázal, že nebude domácí úřady obsazovat cizinci, vojenskou povinnost šlechty omezil na obranu Českého království a Moravského markrabství.

Jan Lucemburský od té doby o české země nejevil moc velký zájem a převážně pobýval v cizině, kde se zabýval zahraniční politikou. Vládu přenechal šlechtě a právě díky svým zahraničním vlivům, se mu podařilo rozšířit české země o slezská knížectví.³² Pěkný hovoří o válečnické vášni Jana Lucemburského a o přemrštěných finančních požadavcích. Jak bylo známo, křesťanští panovníci si finanční prostředky zajišťovali vymáháním výkupného, často mučením bohatých Židů. O Janu Lucemburském se uvádí, že při své honbě za penězi nechal překopat podlahu Staronové synagogy a nechal upálit čtyřicet pět Židů, na základě obvinění z toho, že „užívají křesťanské krve, kostelní věci kradou a lidi otravují“³³

Za vlády Jana Lucemburského a jeho následovníků Karla IV. a Václava IV. se projevil hlavní nedostatek v Židům přiznaných privilegiích. Ustavené zákony sice přiznávaly práva jednotlivcům, ale nebyla zaručena ochrana celého židovského obyvatelstva. „Podle historika Zdeňka Fialy nebyla vlastně Židům zaručena vůbec žádná práva a jejich existence byla závislá na milosti panovníkově, který sice svůj regál hájil, ale jen tehdy, když z toho měl prospěch. Otakarovy zákony jakkoli relativně liberární, otevíraly cestu k nejrůznějším formám exploatace Židů u nás de facto i k pogromům.“³⁴ Navzdory těmto faktům je možné, že si Židé od Lucemburků slibovali návrat stability. Ve Zbraslavské kronice z roku 1311 píše Petr Žitavský, jak brněnští Židé slavnostně vítali příjíždějícího krále. V závěru zprávy opat Žitavský vyjadřuje soucit s bývalým utrpením Židů. V českých zemích proběhlo několik pogromů, které byly ohlasem událostí v zahraničí. I zde se vedle náboženských argumentů nezastřeně objevuje touha po majetku. Roku 1348 vypukla rozsáhlá epidemie moru, která nechala vzniknout další zámince k pogromům, obvinění, že Židé mor záměrně šíří tím, že otravují studny. V první polovině 14. století postihla alsaské, švábské a francké obce vlna pogromů, která se dotkla i českých zemí. Vlna pogromů, která nese název podle jejich vůdce Armledera, zasáhla Čáslav, Jindřichův Hradec, Znojmo, Jemnici, Třebíč a Kouřim. Pěkný uvádí, že příčina vraždění nebyla jasná

³² KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin*, s. 172.

³³ PĚKNÝ, T. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, s. 30.

³⁴ PĚKNÝ, T. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, s. 31 - 32.

ani současníkům Armledera, kronikáři uvádějí, že za vším stojí snaha zmocnit se židovského majetku a jako hlavní impuls a byl strach z „černé smrti“ tedy z moru. Židé byli obviněni, že otravují studny s pitnou vodou a tudíž jsou původci moru. Na mor v té době zemřela více než čtvrtina obyvatel západní Evropy, strach ze smrti navozoval psychózu blížícího se posledního soudu. Z morové nákazy nebyli obviněni jednotlivci, ale celý židovský národ. Toto komplexní obvinění bylo příčinou nejhorší vlny násilí až do 2. světové války. ³⁵ „K největším pogromům došlo koncem r. 1348 v Augšpurku, Norimberku, Basileji (...) a ve Štrasburku - tam patricijové a šlechta s pomocí řeznického cechu oběti oloupili, pod záminkou, že jim dovolí z města odejít, je soustředili do zvlášť upravené budovy, a v ní je 14. 2. 1349 upálili; zahynulo tu na dva tisíce lidí.“³⁶

³⁵ PĚKNÝ, T. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, s. 32.

³⁶ Tamtéž, 32 – 33.

6. Karel IV. a jeho vláda

Karel IV. začíná v českých zemích působit roku 1334, kdy od svého otce Jana Lucemburského získává titul markrabě moravský. Bylo pravidlem, že prvorozenému synovi českého krále, bylo lénem přiděleno území Moravy. Počátky Karlova působení označují historici za velmi moudré a neobyčejně taktické. Na rozdíl od svého otce, který se obklopil skupinou cizích rádců, využil Karel oporu českých šlechticů. Jan Lucemburský, se zprvu obával působení svého syna, považoval ho za svého konkurenta. Proto období od přijetí titulu markraběte až do Karlovy korunovace českým králem (1334 – 1346) označujeme jako Lucemburské dvojvládí. V tomto období se začaly projevat rozdíly obou panovníků. Jan Lucemburský se projevoval jako nerozhodný a nedůsledný politik, byl známý svou výbušnou povahou a často čerpal finance z klášterní či městské pokladny. Oproti tomu Karel IV. byl považován za chytrého diplomata, usiloval o stabilizaci finančních poměrů a snažil se uchovat dobré vztahy se svým otcem.³⁷ Jan Lucemburský byl v českých zemích považován za cizince, a proto chtěl Karel IV. navázat na přemyslovskou tradici a tím v Čechách a na Moravě ukotvit i jméno Lucemburků. Po smrti svého otce zdědil české království a roku 1436 byl korunován českým králem.³⁸

O vládě Karla IV. se hovoří jako o rozkvětu náboženského života. Udržoval dobré styky s papežem Klementem VI., povýšil pražské biskupství na arcibiskupství, podporoval vědy a umění i dějepisnou literaturu. Za nejvýznamnější Karlova díla, je považována výstavba svatovítské katedrály a založení Karlovy univerzity.

Na místě katedrály sv. Víta stála až do roku 1368 stará románská basilika. Základní kámen nové gotické stavby byl položen roku 1344 u příležitosti povýšení pražského biskupství na arcibiskupství. Svatovítská katedrála se dle Karlova přání opět stala královskou nekropolí. Do hrobky ve svatováclavské kapli byla, po jejím posvěcení roku 1367, přenesena a znovu pohřbena těla panovníků a biskupů. Na pražském hradě nechal postavit kapli Všech svatých, pro potřeby pražského duchovenstva nechal zřídit devět kostelů a šest klášterů. Za účelem uložení korunovačních klenotů a důležitých listin, nechal vybudovat hrad Karlštejn s kaplí Svatého kříže. Pokračováním v přemyslovském odkazu bylo i založení Karlovy university z roku 1438. „*Sám vychován v západním*

³⁷ ČECHURA, J. *České země v letech 1310 – 1378: Lucemburkové na českém trůně*, s. 55 – 58.

³⁸ KAVKA, F. *Život na dvoře Karla IV.*, s. 10 – 11.

*prostředí věděl, co znamenala pro Francii universita pařížská, co kulturního i hmotného prospěchu má země z přílivu domácího studentstva i cizinců, kteří sem přinášejí peníze, jaký význam má pro stát, pro jeho osvětlu a správu, může-li si doma vychovat své vzdělance a úřednictvo duchovní i světské (...). Dne 26. ledna 1347 svolil papež Klement VI. k žádosti Karlově, aby bylo založeno v Praze generální studium o čtyřech fakultách s týmiž právy a svobodami jako jiné vysoké školy, a ustanovil, aby pražský biskup byl kancléřem university.*³⁹

6.1 Mor a pogrom

Za vlády Karla IV. Čechy opět zasáhla morová epidemie. Mor opět ovládl celou západní Evropu, nákazu ve městech šířily krysy. Sám Karel IV. se zasloužil o rozšíření pravidel lékařské obrany, ta však byla velmi omezená. Domy nakažené morem se desinfikovaly kouřem, z těl nakažených byly vyřezávány morové hlízy a samotní lékaři nosili celé tělo zahalující oblečení a speciální masku na obličej s výdutí, tzv. morový zobák.⁴⁰ Z šíření morové epidemie bylo měšťany opět obviněno židovské obyvatelstvo, stále docházelo k obviňování Židů, že otravují studny. Židé byli vyšetřováni a nebylo výjimkou, že se v hrůze na mučidlech k činu přiznávali. „V září 1348 přiznali Židé na villonském hradě u Ženevského jezera, že mor je dílem jistého Jana Savojského, kterému rabíni řekli: „Podívej, dáme ti malý balíček veliký na půl pídě. Máš v něm v úzkém, zašitém koženém váčku jedovatý přípravek, obsahující i hadí a hmyzí jed. Budeš to dávat do studní, cisteren a pramenů kolem Benátek a i v jiných místech, na která přijdeš.“⁴¹ Až papež Klement VI. vydal roku 1348 bulu, ve které vystoupil s argumentem proti nařčení Židů. Z morové epidemie obvinil ďábla, Židů se zastal tvrzením, že Židé trpěli stejně jako všichni ostatní. Útoky na židovská obydlí se však stále opakovaly a roku 1350 Karel IV. i další panovníci usoudili, že musí „(...) omilostnit města ve, kterých křesťané vraždili Židy.“⁴²

V některých případech vydal Karel IV. onu omilostňující listinu předem, aby tím zajistil příliv financí do státní pokladny. Jednalo se o jakési dlužní listiny, ve kterých stálo, že městská rada má právo zmocnit se majetku vyloupených Židů a převzít domy po lidech,

³⁹ KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin*, s. 190.

⁴⁰ SEIBT, F. *Karel IV.: císař v Evropě*, s. 193.

⁴¹ JOHNSON, P. *Dějiny židovského národa*, s. 211.

⁴² Tamtéž. s. 211.

kteří budou při pogromu zabiti. Pogromy poté skutečně brzo vypukly. Pěkný uvádí příklad říšského města Norimberku. Pogromy vypukly až osm měsíců po vydání listiny, která omilostňuje vrahy. Karel IV. v této listině údajně přislíbil Ludvíku Braniborskému, že při příštím pogromu si pro sebe může vybrat jakékoli tři domy po pobitých Židech.⁴³ Pogromy již přestaly mít náboženský motiv, ustala i obvyklá obvinění Židů z rituálních vražd, znesvěcování hostií a trávení studen. Pogromy tak dostaly spíše ekonomický charakter a mnohdy se jednalo o promyšlené a důkladně organizované akce.

Karel IV. se i přesto snažil o ochranu židovského obyvatelstva, kupříkladu roku 1345, jako moravský markrabí, udělil Jihlavě zvláštní právo usídlovat Židy. Jihlavská židovská obec tehdy získala zvláštní postavení a privilegia, ta sem přilákala mnoho Židů z Čech a Moravy. Roku 1348, při založení Nového Města pražského, nabídl Židům stejné výhody jako křesťanským obyvatelům a povolil jim, aby se sem nastěhovali se svými rodinami i majetkem. K velkým pogromům ale docházelo i poté, v roce 1349 v tehdy české Vratislavi a o velikonocích 1350 v Chebu, kdy byli tamější Židé zcela vyhlazeni. V Českých zemích byli většinou násilníci stíháni, v říši byl ale císař k vrahům tolerantnější, dokonce počítal s pogromy, kterým uděloval předběžné odpuštění, jako se zdrojem financí. V tomto případě neměly pogromy náboženský motiv a nešlo ani o spontánní řádění měšťanů, ale šlo o předem připravené akce šlechty, měst, někdy i panovníka. Císařových amnestií bylo asi dvacet. Důvody vraždění byly ryze ekonomické a jako takové je viděli i současníci. Karel IV. se choval čistě pragmaticky, odpouštěl pogromy v říši, pokud potřeboval finanční zdroje, jindy zejména v Čechách Židy chránil a podporoval jejich přistěhovalectví, například v roce 1345 do Jihlavy, 1348 do Nového Města pražského. Přelomem měl být spis *Maiestas Carolina*, který by udělil Židům další významná privilegia, například právo držení svobodných vesnic. Zákoník však nikdy nevešel v platnost. Můžeme říci, že Karel IV. byl panovník spravedlivý a tak jak bylo tehdejším zvykem, s Židy zacházel spíše jako se zbožím. Jako první panovník Židy přímo označil za „*služebníky královské komory*“.⁴⁴

⁴³ PĚKNÝ, T. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, s. 34.

⁴⁴ Tamtéž, s. 36.

6.2 Majestas Carolina a Zlatá Bula

Za své vlády vydal Karel IV. dvě rozsáhlá zákonodárná díla – *Majestas Carolina* a *Zlatou bulu*. Zákoník *Majestas Carolina* - „Text vznikl již na přelomu let 1350/1351; dílo nemělo nabídnout rozsáhlou kodifikaci zemského práva, ale především se zasadit o legislativní zakončení královské politiky zisků.“⁴⁵ První okruh článků je věnován boji proti kacířům, druhý slouží k upevnění zemské moci. Karel IV. se snaží uchránit část královského majetku, vyjmenovává konkrétní hrady a zámky, které král nikdy nesmí prodat a stanovuje, že královská vdova přijde o svůj majetek v případě, jestliže se znovu provdá. Konkrétně je v zákoníku kodifikováno i zemské právo. Staví se proti jakékoli formě ilegální moci a zakazuje šlechtické spolky uzavřené bez jeho vědomí. Karel bral velmi vážně své postavení, které ho zavazovalo k péči o své poddané a mnohdy je bránil i proti jejich vlastním pánům. V zákoníku upravuje tzv. nižší soudnictví, které sice zůstává i nadále v rukou šlechty, ale šlechtu důrazně nabádá aby „(...) netrestala své poddané na těle a na hrdle, neoslepovala je nebo jim neuřezávala nos, ruce či nohy – jinak se totiž vystavuje hrozbě ztráty královské milosti a tím také statků.“⁴⁶ Dále se Karel snaží přisoudit stavům pevnou funkci v království, zajistit dědičnou způsobilost měšťanů, o ochranu vdov a Židů. Šlechta však k dílu chovala jakousi nedůvěru, jednotlivá ustanovení nadřazovala královskou moc nad šlechtou a snažila se jejich funkci oslabit. Zákoník *Majestas Carolina* však nebyl nikdy vydán, Karel byl na popud šlechtických stavů nucen lživě prohlásit, že dílo shořelo.⁴⁷

Dílo známé pod názvem *Zlatá Bula Karla IV.* je druhý, již úspěšně vydaný, zákonodárný spis z roku 1355. *Zlatá bula* byla jakýmsi říšským zákonem, který upravoval způsob královské volby a postavení panovníka v říši. Zaštitila práva kurfiřtů při volbě římského krále. Král již neměl být volen souhlasem všech sedmi kurfiřtů, ale hlasem většiny. Při volbě krále mohli kurfiřti nově volit i sami sebe. *Zlatá Bula* dále zakazovala městské spolky; ustanovila, že titul kurfiřta bude získáván dědičně; dostali právo razit mince a dále *Zlatá Bula* stanovila, aby se kurfiřti scházeli alespoň jednou ročně a radili se

⁴⁵ SEIBT, F. *Karel IV.: císař v Evropě*, s. 243.

⁴⁶ SEIBT, F. *Karel IV.: císař v Evropě*, s. 245.

⁴⁷ Tamtéž, s. 245- 247.

s císařem. Karel IV. se snažil prosadit i mírové záměry, které zamýšlel vydáním *Majestas Carolina* a vyzdvihnul práva českých zemí nad ostatní říšské země.⁴⁸

⁴⁸ Tamtéž, s. 247- 252.

7. Václav IV. a pražský pogrom

Po smrti Karla IV. na český trůn nastupuje jeho syn Václav IV. Dobové texty Václava označují za „*přítele kacířů a obviňují ho, že miloval proradnost Židů; byl prý nenáviděn u duchovenstva, lidu, u šlechty, měšťanů i sedláků a v oblibě toliko u Židů, Římany opustil a byl jimi opuštěn, duchovní pronásledoval, Němcům byl nepřítelem, Čechům řezníkem, kacířům ochráncem, židům králem.*“⁴⁹ Můžeme říci, že postavení Václava IV. k židovské populaci se mnoho nelišila od ostatních panovníků. Panovník chtěl posílit své postavení v Čechách a na území západočeského kláštera Kladruby založil nové biskupství. Václav IV. byl znám tím, že na místa v městských úřadech dosazoval osoby z řady nižších šlechticů. Jedním z nich byl i králův důvěrník a podkomoří Zikmund Huler. „*Kronikář Jan z Posilge vystihl tuto osobnost několika výmluvnými slovy: „Tento podkomoří byl příčinou králova zla na mnohých biskupech, prelátech a mistrech, kteří byli mučeni, topeni a vyhnáni.*““⁵⁰

Doba vlády Václava IV. se do židovských dějin zapsala hlavně datem 18. dubna 1389, kdy došlo k největšímu pogromu pražského ghetta až do doby nacistů. Již panující protižidovská nálada byla ještě podpořena katolickou církví. Židé byli křesťanům i nadále prezentováni jako „*Kristovy vrazi*“, opakovaly se dobové předsudky a protižidovské pomluvy. Velký pražský pogrom se udál v době velikonočních svátků, židovského svátku Pesach. V této době vždy panovalo mezi Židy a křesťany napětí. Historici popisují začátek násilností jako spor mezi Židy a knězem, který s početným doprovodem procházel židovským ghettem. Původci incidentu měly být děti, které na kněze házely bláto a kamení a znesvětily tak „*tělo Kristovo*“. Křesťanští kněží na pogromu nesou největší část viny, právě oni šířili protižidovské pomluvy a nebylo výjimkou, že přímo popuzovali lid k pomstě za pohanění Ježíše Krista. Měšťané se vzbouřili a začali drancovat a vypalovat židovská obydlí. „*Rozvášněný dav upaloval Židy v hořících domech, zabíjel je na ulicích a mstil se i na mrtvých, které vytahoval z hrobů. Násilné smrti – z rukou křesťanů či v zoufalství rukou vlastní – neunikli ani ti, kdo hledali azyl ve Staré a Staronové synagóze. Krev na zdech novějšího chrámu pak prý ještě po staletí vydávala svědectví o masové*

⁴⁹ PĚKNÝ, T. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, s. 36

⁵⁰ Čechura, J., *České země v letech 1378-1437: Lucemburkové na českém trůně*, s. 34.

vraždě.⁵¹ Při pražském pogromu přišlo o život více než tři tisíce lidí, mrtvá těla byla na ulicích hromadně zapalována.

Sám král Václav IV. pogromu nemohl zabránit, v tu dobu nepobýval v Praze. „*Totěž nelze říci o jeho úřednících, kteří nedokázali včas zasáhnout. Příkaz podkomořího Zikmunda Hulera k internaci Židů v království a k zapečetění jejich majetku bezprostředně po incidentu bývá vykládán jako akt, který měl Židy chránit. Pravděpodobně však šlo o trest za napadení kněze.*“⁵² Panovník potrestal pražské radní vysokou pokutou a ponechal si i křesťanský lup z ghetta. Z toho usuzujeme, že král byl jediný, kdo měl z neštěstí Židů, prospěch.⁵³

7.1 Václav IV. a nařízení panské jednoty

Za vlády Václava IV. byl vydaný vůbec první česky psaný královský dokument, který králi ke schválení předložila panská jednota. Panská jednota vedla otevřený odboj proti králi a Václav IV. byl dvakrát zajat a držen v internaci. Roku 1395 došlo k přerozdělení moci v království mezi vysokou šlechtu a dvorskou skupinu. Václav IV. se snažil o znovuožehání své moci, ale nakonec byl nucen uznat všechny požadavky panské jednoty. Panovníkovi předložili ke schválení dokument, který poprvé za vlády Václava IV. kodifikoval vztah mezi králem a panstvem. „*Panovník se zavázal k následujícím krokům:*

1. *Má se jednat mezi králem a vysokou šlechtou o „zemské dobré“.*
2. *Má být navrácen majetek, o který přišli páni, zemané i duchovní v době předchozích konfliktů*
3. *Zemský soud má být obsazován tak, jako tomu bylo v dřívějších dobách (zejména pány a kmety), „kteří jsou kmetové sešli, aby jinís panskou radu byli vydáváni.“ Podle F. Palackého se jedná o hlavní článek zápisu, týkající se sestavení a fungování nejvyššího zemského soudu neboli „kmetstva“.*
4. *Práva vdov a sirotků mají být ochraňována, a to bez ohledu na stav.*

⁵¹ PĚKNÝ, T. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, s. 39.

⁵² Tamtéž, s. 41 – 42.

⁵³ Tamtéž, s. 38 – 42.

5. *U dvorských i zemských desek má být zajištěno, aby se spravovaly podle dávného obyčeje. Desky zemské „nemají být otvírány bez panského vědění“. Vklady do desek zemských se měly provádět za přítomnosti nejméně tří pánů, ustanovených zemskou radou. U desk dvorských má být „úředníkem pán urozený, zachovalý a k zemi usedlý, s panskou radou usazený“.*
6. *Mají být dodržovány i další zvyklosti v chodu desk dvorských i zemských.*
7. *Zemský písař má být volen dle návrhu panstva.*
8. *Má být ražena dobrá mince, groš podle reformy Karla IV. z roku 1378.*
9. *Zemská berně má být vybírána podle starého obyčeje a těmi úředníky, kteří ji vybírali dříve.*
10. *Úřad poprávců (vykonavatelů policejní a správní moci) mají vykonávat „poprávce k tomu zjednaný podle starého ustanovení“.*
11. *Poprávci mají řádně vykonávat svůj úřad.*
12. *Zvlášť mají být trestána násilí na ženách a pannách, a to podle starého obyčeje.*
13. *Totéž se týká stíhání vražd, mordů, loupení na silnicích, olupování kupců na silnicích a podobných zločinů.*
14. *Pražským purkrabím má být napříště jmenován „pán urozený, zemský, jako od starodávna bylo, aby držel a na ten úřad sazen byl s panskou radou, jenž by i králově milosti, zemanům, obci, hodný byl. I na jiné úřady také, jenž jsou je páni od starodávna drželi, kteří jsou ty kolivěk úřadové, aby vždy urozený pán vydán byl.“*
15. *I jiné úřady se mají obsazovat na základě urozenosti, tedy příslušnosti k panskému nikoli zemanskému stavu.*
16. *Vybírání ungeltu v královských městech se má opět řídit starodávnou praxí, protože „ungelt [clo] po králových městech na zemanech berú, to aby sešlo a toho nebylo, jakož dříve nebylo.“*
17. *Silniční síť nemá být měněna, tak aby nebyla stanovována nová mýta; mají vést „jako dříve a jinam obracovány nebyly“.*
18. *Do církevních soudů nemají zasahovat světské osoby a naopak. Obě sféry soudnictví – světská i duchovní – měly zůstat striktně odděleny. „Také aby v soudy duchovních světská ruka se nemísila a nevpadala mocí ani násilná byla duchovním v jich soudech a právech, leč by ruka světská k obraně a ku pomoci duchovnímu byla přizvána a potřebna. A též zase soudů světských duchovní ruka buď prázdná, tak aby duchovní i světský zachován byl při svých právech a nebyl nikterak utištěn.“*

19. Sirotkové, bez rozdílu na svůj stav, nemají být utiskováni, jejich práva mají zastupovat jejich pěstounové či nejbližší příbuzní.

*20. O právech Židů mají rozhodovat příslušníci panstva, aby Židé neutrpěli újmy.*⁵⁴

Tento dokument můžeme považovat za první česky psaný zemský řád.

⁵⁴ Čechura, J., *České země v letech 1378-1437: Lucemburkové na českém trůně*, s. 51 - 52.

8. Židé v době husitské

Husitská reformní hnutí v českých zemích Židé přivítali a sympatizovali s ním. Mnohdy je podporovali i finančně, zajišťovali jim přísun zbraní. Chodili naslouchat kněžím, kteří odsuzovali světský a duchovní svět a kladli důraz na starozákonní texty. Kupříkladu Židé navštěvovali kázání Konráda Waldhausera před dveřmi kostela sv. Havla. Husité vedli boj s církevními institucemi a bojovali proti křižákům. Židé byli zbaveni některých povinností a omezení stanovených čtvrtým lateránským koncilem, někteří se stěhovali na venkov jak za obživou, tak před hrůzami války, dařilo se jim dosáhnout relativní svobody a možnosti podnikání v řemeslech. Židovská problematika nebyla cizí ani křesťanským myslitelům. Například Matěj z Janova odmítl spojovat Židy s antikristem, jak bylo ve středověku běžnou praxí. Také Mistr Jakoubek ze Stříbra promýšlí postavení Židů ve svém traktátu *Contra usuram* z roku 1415. Dochází k názoru, že základní chybou bylo „*upření možnosti živit se jinak než obchodem s penězi a navrhuje jejich plnou hospodářskou asimilaci.*“⁵⁵ Na straně druhé zástupci měst i nadále pokračovali ve finančním vykořisťování Židů. I za doby husitské docházelo k pogromům. Například roku 1421 v Chomutově, město bylo dobytá tábority, kteří vybili většinu obyvatel. Albrecht II. Habsburský (1437-1439) i Ladislav Pohrobek (1453-1457) naopak obviňovali Židy ze sympatií k husitům a vypovídali je z moravských měst. Na basilejském koncilu v letech 1431 – 1433 byly potvrzeny staré protižidovské zákony a opět docházelo k masovému vyvražďování židovské populace. Židé byli vyháněni z obcí, opět docházelo ke konfiskaci židovského majetku.⁵⁶

8.1 Zápas o vliv na židovský regál

Koncem 15. století se změnila ekonomická pravidla středověké společnosti. Křesťané začali podnikat v bankovníctví a začali konkurovat Židům, kteří přestávali být pro své pány užiteční. Bohatí Židé se dále věnovali financím a obchodu, střední třídy se začaly věnovat městským povoláním, drobnému obchodu a řemeslům. U křesťanských podnikatelů tyto změny vyvolávaly obavy z konkurence a v německých zemích docházelo

⁵⁵ PĚKNÝ, T. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, s. 46.

⁵⁶ PĚKNÝ, T. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, s. 43 – 48.

k násilnostem, které přiměly mnoho Židů odejít na východ. Na Moravě a v Polsku nacházeli dobré uplatnění, v Čechách se Židé dostali po husitských válkách pod přímou moc aristokracie a měst, které nyní těžily z možnosti vybírat od Židů poplatky namísto krále. Ani Jiří z Poděbrad (1458-1471), nedokázal znovuzískat vliv nad Židy a jejich příjmy, ani Vladislav II. Jagellonský (1471-1516) nevytrhl tyto výsady z rukou šlechty a měst. V tomto období probíhal zápas mezi panovníky a aristokracií o uplatnění vlivu nad židovským regálem. Stejně tak města nemínila ustoupit nárokům krále a těžila z židovského podnikání. Výsledkem bylo to, že například pražští Židé museli platit daně jak radě Starého Města, tak králi a podobně tíživá byla pozice Židů i v jiných královských městech. Trochu výhodnější bylo postavení Židů v poddanských městech a na šlechtických panstvích na venkově. V roce 1483 vypukl velký pogrom v Praze, to přimělo krále Vladislava II. Jagellonského, aby se opět pokusil získat vliv nad Židy. Přinutil zemský sněm v Kutné Hoře, aby v roce potvrdil výsady udělené Židům Ladislavem Pohrobkem. Roku 1499 znovu vyhlásil svou výhradní pravomoc nad židovským regálem. Rovněž vyzval Židy, aby se pod hrozbou pokuty a vyhnanství, vymanili z ochrany šlechty a navrátili se pod moc panovníka. I přes tyto snahy se Vladislavovi II. Jagellonskému nepodařilo získat zpět moc nad židovským regálem.

Útlak židovského obyvatelstva ve středověku neměl svůj původ nutně v antisemitismu, nejčastější příčinou byla chtivost jejich majetku a celkem snadný způsob, jak se ho zmocnit. Přístup šlechty, panovníků a mnohdy i lidu a měšťanů byl pragmatický, byl motivovaný snahou na soužití s Židy vydělat. Skutečná nenávisť pramenila nejčastěji z kázání nižšího kléru, odkud často v rozporu s varováním a zákazy vzdělců a vedení církve zaznívaly výzvy k pogromům. Dlouhodobě se pak v tomto prostředí živily protižidovské nálady opřené o staré náboženské argumenty: obvinění z bohovraždy, ze znesvěcování hostií, z vraždění křesťanských dětí a panen, z různých intrik proti křesťanskému lidu. Čtvrtý lateránský koncil dal těmto náladám právní rámec a na dlouhá staletí posvětil deformovaný vztah k židovské menšině.⁵⁷

⁵⁷ PĚKNÝ, T. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, s. 50.- 59.

9. Závěr

Na rozdíl od jiných evropských zemí se u nás křesťanství a judaismus ukotvili podstatně později. Nejstarší zmínkou o křesťanství na našem území je zpráva o křtu čtrnácti českých knížat z roku 845 na dvoře Ludvíka Němce v Řezně. Nejvýznamnějšími misionáři na Velké Moravě se stali bratři Konstantin a Metoděj, kteří se zasloužili o překlad Písma Svatého, vydali občanský zákoník *Zákon sudnyj ljudem* a vytvořením písma a nového slovanského spisovného jazyka tak položili základy písemnictví. Prvním pokřtěným přemyslovským knížetem se stal kníže Bořivoj, který se nechal pokřtít na Moravě na dvoře knížete Svatopluka. Z Moravy do Čech přivedl slovanské misionáře a na Levém Hradci založili první kostel v Čechách.

Židé se na našem území začali usidlovat počátkem 10. století, kdy přes naše území vedla významná kupecká stezka. Židé si jako obchodníci v českých městech zřizovali sklady a usazovali se. I přesto, že se Židé zapříchčili o rozvoj místního obchodu, řemeslného podnikání a o rozvoj měst, byli stále považováni za cizince, kteří se živili lichvou. Jakožto obchodníci často oplývali bohatstvím a útoky ze strany křesťanů neměli náboženský podkres, ale byli čistě ekonomického charakteru. Za nejstarší dokument právní ochrany židovského obyvatelstva považujeme nařízení knížete Vratislava II., který jim zajišťoval autonomii v osobních, správních i podnikatelských činnostech.

Po první křížové výpravě se protižidovské útoky začaly stupňovat a poprvé v historii českých zemí byly opředeny náboženskou ideologií. Židé byli obviněni ze smrti Ježíše Krista, z šíření moru a otravy studní s pitnou vodou, ze znesvěcování hostií, z hanobení křesťanské víry a začali být oficiálně pronásledováni. Na IV. lateránském církevním koncilu byla potvrzena úplná segregace židovského obyvatelstva. Papež Inocenc III. Židům poprvé přikázal nosit zvláštní označení a zakázal styky s křesťany, Židé směli žít jen v uzavřených uličkách na kraji města, v ghettech a jako jediný způsob obživy jim byl určen obchod s penězi. Jen na základě povolení panovníka se směli stěhovat nebo usazovat, veškerá povolení byla panovníkem řádně zpoplatněna. Židé byli často napadáni a olupováni ze strany křesťanských měšťanů a proto byli nuceni přejít pod přímou ochranu panovníka. Od papeže Inocence IV. získali určitou právní jistotu. Ve svých dvou zlatých bulách papež přísně zakazoval jakékoli akty násilí proti židovskému obyvatelstvu a

osvobodil je z nařčení o hanobení křesťanské víry. Papež Inocenc IV. se tak stal prvním ochráncem židovského obyvatelstva.

Dalším důležitým dokumentem chránícím práva Židů byla *Statuta Judaeroum*, listinu vydal český král Přemysl Otakar II.. *Statuta Judaeroum* bývá označována jako základ židovského zákonodárství. Přemysl Otakar II. Židům zaručuje ochranu, přislíbujíc svobodu náboženského života a povoluje obchod s penězi. Ale za slíbenou ochranu jsou Židé povinni odvádět daně do královské pokladny a poskytovat mu půjčky. Přemysl Otakar II. chránil židovské obyvatelstvo, aby v jeho zemi panoval klid a mír. Nečinil tak z lásky k nim, ale jako jeden z mála českých panovníků Židy pod záminkou ochrany bezelstně nevyužíval.

Za vlády Jana Lucemburského se projevil hlavní nedostatek již vyhlášených privilegií. Ustavené zákony přiznávali práva jednotlivcům, ale nevztahovali se na celé židovské obyvatelstvo. Židům tak nebyla zaručena vůbec žádná práva a záleželo na milosti panovníkově, zda bude hájit svůj regál či nikoli.

Karel IV. Židy jako první přímo označil za „*servi camerae*“ neboli „*služebníky královské komory*“, a tak s nimi i zacházel. Za jeho vlády vypukly obrovské pogromy zapříčiněné morovou nákazou a tak jako ostatní panovníci, i Karel IV. byl nucen omilostnit města, ve kterých docházelo k vraždění Židů. Poté již nebylo výjimkou, že ono omilostnění král vydal, několik měsíců před vypuknutím pogromu a zajistil si tak přísun financí do státní pokladny. Jednalo se o jakési dlužní listiny, ve kterých stálo, že městská rada má právo zmocnit se majetku vyloupených Židů a převzít domy po lidech, kteří budou při pogromu zabiti. Z toho vyplývá, že pogromy neměly náboženský motiv a nešlo ani o spontánní řádění měšťanů, ale šlo o předem připravené akce šlechty, měst, někdy i panovníka. Důvody vraždění byly ryze ekonomické, Karel IV. se choval čistě pragmaticky, odpouštěl pogromy v říši, pokud potřeboval finanční zdroje, jindy zejména v Čechách Židy chránil a podporoval jejich přistěhovalectví. Vtáh k Židům v té době mohl být ovlivněn zákoníkem *Majestas Carolina*, který měl židovskému obyvatelstvu poskytnout významná privilegia, zákoník však nikdy nevešel v platnost.

Vláda Václava IV. se mnoho nelišila od jiných panovníků, tato doba se do dějin zapsala největším pražským pogromem, který vypukl 18. dubna 1389. Záminkou pro

masové vraždění mělo být napadení katolického kněze, který o Pesachu procházel židovským ghettem, útočníky měly být děti, které na kněze házely bláto a kamení. V té době katoličtí kněží měšťany přímo vyzývali k útokům na židovské obyvatelstvo a došlo tak k největšímu masakru na našem území až do doby nacistů. Král Václav IV. potrestal své radní, vysokou pokutou za to, že vraždění nezabránili a sám si ponechal i lup z ghetta.

O době husitské hovoříme jako o uklidnění židovských poměrů v zemi. Židé husitská reformní hnutí v zemi přivítali a sympatizovali s ním, mnohdy je i finančně podporovali. Chodili naslouchat kněžím, kteří odsuzovali světský a duchovní svět a kladli důraz na starozákonní texty. Křesťanští myslitelé se v té době začali zamýšlet nad postavením Židů ve společnosti. Matěj z Janova Židy nadále odmítl spojovat s Antikristem, jak bylo ve středověku zvykem. Mistr Jakoubek ze Stříbra vidí základní problém v tom, že byl Židům povolený pouze jediný způsob obživy – obchod s penězi.

Až na konci 15. století dochází ke změně ekonomických pravidel ve společnosti. Křesťané se začínají prosazovat v bankovníctví a Židé tudíž svým pánům přestávají být užiteční. Po husitských válkách se Židé dostali pod přímou moc aristokracie a měst. Ani panovníci Jiří z Poděbrad nebo Vladislav II. Jagellonský již nedokázali získat zpět moc nad Židy a jejich příjmy. Mnohdy docházelo k tomu, že Židé platili dávky jak městu, tak králi.

Docházím k závěru, že útlak židovského obyvatelstva ve středověku nebyl motivován čistě nábožensky. Židé jako obchodníci oplývali bohatstvím, sám král jim přidělil jediný možný způsob obživy a to obchod s financemi. Nenávist k židovskému obyvatelstvu pramenila ze závisti, chamtivosti a touze po židovském majetku. Panovník, který Židům přiznal privilegium, určitý způsob ochrany, si za to také nechal náležitě zaplatit. Protižidovské náboženské pomluvy mezi měšťany šířili kněží, kteří přiživovali staré protižidovské předsudky, které Židy obviňovali ze smrti Ježíše Krista, znesvěcování hostií a hanění křesťanské víry, z vraždění křesťanských dětí a panen, z otravy studní a podobně. V mnoha případech byly tyto protižidovské argumenty vzneseny až poté, co ve městě vypukl pogrom, a zemřelo na několik tisíc židovských obyvatel.

10. Literatura

ČECHURA, Jaroslav. *České země v letech 1310-1378: Lucemburkové na českém trůně*. 1. vyd. Praha: Libri, 1999-2000, ISBN 80-859-8397-4.

ČECHURA, Jaroslav. *České země v letech 1378-1437: Lucemburkové na českém trůně*. 1. vyd. Praha: Libri, 2000, 438 s. ISBN 80-859-8398-2.

FRANKIEL, Tamar, KOLMAČKA, Pavel, WOLF, Josef. *Křesťanství: cesta spásy*. 1. vyd. Praha: Prostor, 1996, ISBN 80-851-9046-X.

JOHNSON, Paul. *Dějiny židovského národa*. 1. vyd. Řevnice: Rozmluvy, 1996, 591 s. ISBN 80-853-3631-6.

KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin*. Praha: Zvon, 1991, 332 s. ISBN 80-711-3004-4.

KAVKA, František. *Život na dvoře Karla IV*. Vyd. 1. Praha: Apeiron, 1993, 137 s. ISBN 80-900-7034-5.

NEWMAN, Ja'akov, SIVAN, Gavri'el. *Judaismus od A do Z: slovník pojmů a termínů*. Vyd. 1. Praha: Sefer, 1992, 285 s. ISBN 80-900-8953-4.

PAVLÁT, Leo. *Židé – dějiny a kultura*. 3., dopl. vyd. Praha : Židovské muzeum v Praze, 2005. ISBN 80-86889-11-4.

PAVLINCOVÁ, H., HORYNA, B. *Judaismus, křesťanství, islám*. 2. vyd. Olomouc : Nakladatelství Olomouc, 2003. ISBN 80-7182-165-9.

PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. 2. přeprac. a rozš. vyd. Praha: Sefer, 2001, 702 s. ISBN 80-859-2433-1.

POKORNÝ, P. *Ježíš Nazaretský*. Praha: OIKOYMENH, 2005. ISBN 80-7298-135-8

PUTÍK, A., KOSÁKOVÁ, E., CABANOVÁ, D. *Židovské tradice a zvyky. Svátky,*

synagoga a běh života. Praha : Židovské muzeum v Praze, 2005. ISBN 80-86889-01-7.

SEIBT, Ferdinand. *Karel IV.: císař v Evropě : (1346-1378).* Překlad Markéta Maurová.

Praha: Lidové noviny, 1999, 524 s. Česká historie, sv. 5. ISBN 80-710-6265-0.

11. Resumé

The relationship of Christianity to Judaism is still actual problem in the world history. History of Jewish people is full of restrictions, repression and pogroms of the Christian Church. This work is focused on the transformation of the relationship of Christianity to the Jews in the Czech lands in the 10th – 15th century. As a representative of the Christian faith in our history always figures monarch, the czech king. Its regulations and privileges directly defines the relationship of the bourgeoisie to the Jewish population. Jews in the czech lands have been in the status of foreigners directly subordinate to the Royal Chamber.

The aim of these work is to analyze the relationship of Christianity to Judaism in the Czech lands in the Middle Ages. To determinate a certain moment in history of our country, that defined the position of the king, nobility and burghers of the Jewish population. To show if the religion differences are the reason of negative attitudes of Catholic Church to the Jews.